

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 28:323.1(497.1)

Српска политичка мисао

број 3/2015.

Оригинални
научни рад

год. 22. vol. 49.

стр. 171-188.

Мирољуб Јевтић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ИСЛАМ КАО ЧИНИЛАЦ ПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА У БИВШОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ*

Сажетак

На просторима бивше СФРЈ живела је бројна муслиманска популација. Ислам је битно политичка религија где се вера и политика не одвајају. Ислам је утицао на креирање политичких идентитета код ове верске групације. Као резултат, политички идентитет муслимана српског језика је формиран на бази ислама. За разлику од тога, код Албанаца се створио формално антирелигиозни а самим тим и антиисламски политички пројекат. Претпоставка за формирање антиисламског политичког модела јесте да је албанска популација атеистичка. Али било је друкчије. Албанци су били најрелигиознији муслимани СФРЈ. Јасно је, онда, да је формално атеистички политички пројекат био маска за ислам који долази из позадине. Стога је овај проблем велики изазов за политику и политикологију религије.

Кључне речи: ислам, политички идентитет, СФРЈ, политикологија религије

---

* Овај рад рађен је у оквиру пројекта 179008 Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Један од најважнијих чинилаца који је стварао политичке идентитете у Бившој Југославији јесте религијски. Основна разлика између народа Србије, БиХ и Хрватске јесте религијска. Дакле, ради се о политичким нацијама које припадају једном етничком народу. Јер не постоји етнички народ који нема свој језик. А сва три народа о којима говоримо: Срби, Хрвати и Бошњаци, говоре исти језик. И пре веома кратког времена били су припадници исте верске заједнице.

Као посебно важан податак наводимо да је у Пријепољу подигнут споменик, који представља мајку Ружицу Пејовић коју грле њена два сина, православац Лука и муслиман Алија Потурак.¹⁾ Споменик је направљен на основу фотографије из 1919. године. Само седам година после престанка османске владавине над тим градом. Данас потомци Алије говоре да су Бошњаци и да им је матерњи језик босански, а потомци Луке да су Срби и да им је језик српски.

Мислимо да ти примери најбоље показују колико је религија утицала на формирање националног, а самим тим и политичког идентитета. Из ове чињенице се види да је ислам практично једини разлог на основу кога је створена бошњачка нација. Та чињеница се у бољим анализама муслиманских аутора не негира. Напротив, она се као таква истиче.

Као посебно важан пример наводимо цитат из једног часописа који штампа Исламска заједница Косова (ИЗ К). „Наше бошњаштво ни у ком случају не значи негирање нашег исламског вјеровања, напротив, ислам је главни конституенс (темељ) наше нације, да нисмо постали муслимани не би смо били ни Муслимани ни Бошњаци“.²⁾ У њему представници службеног ислама заступају тезу да муслимани који говоре исти језик као и Срби треба да се национално декларишу као Бошњаци. И то на Косову и Метохији, где муслимани, говорници тзв. босанског језика, никада нису имали везу са Босном. Како су они у време ове пропаганде оклевали да то учине, не видећи своју везу ни са Босном ни са бошњаштвом, муслимански теолози им објашњавају да је то због ислама. И потврђују да без ислама не би било ни бошњаштва.

Веома је важно да се овде назив муслимани који се према српском правопису пише малим словом, обележава почетним ве-

1) Бранко Пејовић, Љубав је изнад вере, а браћа су заувек заједно, *Политика*, Београд <http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Ljubav-je-iznad-vere-a-braca-su-zauvek-zajedno.sr.html> (Accessed 2.4.2015.).

2) *Селам*, Ревизија за културу, науку и вјеру, Призрен, Исламска заједница Косова, бр. 10, мај-јуни 1997, стр. 7.

ликом словом. Да би начинили разлику између муслимана као верске припадности и муслимана као нације почели су нацију да обежавају са великим почетним словом М.

Тако видимо да је овим цитатом ИЗК својим припадницима, који говоре српски, хтела да укаже на пут којим се због ислама дошло до бошњачке нације.

Зато сада када смо, чини нам се, довољно аргументовано показали како је створен посебан верски муслимански колективитет, ваља показати како је ислам утицао да се тај колективитет претвори и у политички.

Ислам је битно политичка религија. Дакле, и вера и држава. Говорећи о томе, један од истакнутијих савремених муслиманских делатника на просторима бивше Југославије, Цемалудин Латић, професор тефсира (тумачење Курана) на Факултету исламских наука у Сарајеву и саборац Алије Изетбеговића, каже: „...ислам има три амбиције: промијенити појединца у складу и са циљевима тевхида, исламског монотеизма, формирати муслиманско друштво и, касније државу... Према томе политичка димензија у исламу је нужно и снажно заступљена“.³⁾

Значи, сама природа ислама упућује на то да исламска заједница мора да се оформи као политичка заједница. У случају босанских муслимана и свих осталих муслимана који са њима деле исти језик, дакле, муслимана из Србије и Македоније, та је идеја реализована стварањем политичке партије Алије Изетбеговића која се зове „Странка демократске акције“ (СДА). Та странка је доминантна странка међу муслиманима у БиХ. И стално, од увођења вишестраначја и признања независности БиХ, она учествује у власти. СДА је свој политички програм креирала на основу политичког списка Алије Изетбеговића „Исламска декларација“.

У том спису стоји: „Нема мира ни коегзистенције између исламске религије и неисламских друштвених и политичких институција... Полажући право да сам уређује свој свијет, Ислам јасно искључује право и могућност дјеловања било које стране идеологије на свом подручју. Нема дакле лаичког принципа, а држава треба да буде израз и да подржава моралне концепте религије“.⁴⁾

Председник СДА каже да је његов циљ стварање државе у којој неће бити секуларног концепта организације власти. Истовремено, Изетбеговић поручује својим следбеницима да циљ њи-

3) Цемалудин Латић, Политичка димензија ислама, *Таквим*, 1417/18, 1997. Председништво удружења улеме Косова, Призрен, стр. 68-69.

4) Алија Изетбеговић, *Исламска декларација*, Сарајево, Босна, 1990, стр. 22.

хове борбе јесте самостална БиХ, али независна само од Југославије. У будућности би се таква независна Босна морала ујединити са осталим муслиманима. Изетбеговић нам о томе каже: „Ислам садржи принцип уммета тј. Тежњу за уједињавањем свих Муслимана у јединствену заједницу – вјерску, културну и политичку. Ислам није националност, али јесте наднационалност ове заједнице“.⁵⁾ Како та заједница треба да изгледа неприкосновени вођа СДА описује овако: „У једној од теза за исламски поредак данашњице навели смо да је функција исламског поретка тежња за окупљањем свих Муслимана и муслиманских заједница у свијету. У данашњим приликама ова тежња значи борбу за стварањем велике исламске федерације од Марока до Индонезије, од тропске Африке до централне Азије“.⁶⁾

Дакле, да је то савезна држава. Из тога се јасно види да је идеја о независној БиХ само етапа ка уједињењу у исламску федералну државу.

У босанском случају постоји још једна важна компонента која је утицала на формирање исламског идентитета поред самог исламског концепта заједнице. Ту се ради о веома развијеном туркофилском осећању које је код босанских муслимана развијано од почетка исламизације. Практично једини муслимани са којима су се хришћански Босанци и Херцеговци срели били су Османлије. Када је исламизација кренула било је то посредством османске власти и османске улеме (свештенства). Те муслимане су исламизовани Босанци и Херцеговци и немуслимани у Босни и у другим земљама бивше Југославије називали Турцима. Колико је било поистовећивање ислама са појмом Турчин и Турци, види се из податка да су и муслимани и немуслимани процес преласка на ислам босанског и херцеговачког становништва почели називати потурчавањем. То потврђују и најпризнатији босански муслимански интелектуалци. Тако нпр.: „У вријеме османске власти у нашим крајевима опћенито се појам Турчин идентификовао са припадником ислама, па су се тада и сами босанскохерцеговачки Муслимани називали Турцима...“.⁷⁾

Како је ислам дошао преко Османлија тако се код тих исламизованих Словена развила велика љубав за Османлије. А кад се османска империја повукла и када је касније формирана Турска, та

---

5) Исто, стр. 27.

6) Исто, стр. 46.

7) Атиф Пуриватра, Мустафа Имамовић и Русмир Махмутџаџић, *Муслимани и бошњаштво*, Библиотека Кључанин, Сарајево, 1991, стр. 23.

се љубав пренела на модерну Турску и Турке. Тако да је код ових муслимана развијено веома јако филтурско осећање. Та је чињеница посебно ојачана после 1517. године, када је султан Селим преузео и халифско звање. Од тада су босански муслимани осећали посебну обавезу да живе под влашћу свог верског и политичког господара – халифа.

Како су доживели повлачење османске власти најбоље показују речи Адила Зулфикарпашића (1921-2008.), истакнутог борца за независну БиХ и једног од оснивача и потпредседника СДА. Говорећи на једној трибини у Новом Пазару пред распад Југославије, Зулфикарпашић је рекао: „Познато је да је на овим просторима до Балканских ратова била Турска држава... То је била наша држава. Држава која је испуњавала наше интересе... Дакле ми смо своју еманципацију, свој просперитет, своју будућност везивали за ту турску државу и настојали да је ојачамо... Када се Турска империја повукла... Срби су у дубини душе остали наши противници, рушитељи наше земље...“⁸⁾

На поменуте речи салом се разлегао аплауз. Како се то десило 80 година после одласка османске власти из тога града, јасно је да савремене генерације муслимана Турску доживљавају као своју изгубљену отаџбину. Чињеница да су данашњи муслимани из Новог Пазара дубоко свесни да ова Турска није османско царство и да је овако подржавају, јасно показује да су они љубав за османски султанат пренели на садашњу републику Турску и да тиме истичу да њихов садашњи политички идентитет итекако подразумева и турски политички идентитет. Поменути Зулфикарпашић наводи пример свога оца који се борио против аустроугарске окупације БиХ 1878. године, па каже: „Он се борио против Аустроугарске да сачува турску управу у Босни, а не да се од ње ослободи“.⁹⁾

Зато је сасвим јасно зашто је Исмет-паша Инени, наследник Ататурка (1884-1973.), једном изјавио: „Нема Турске без Босне“. Колико је то важна чињеница у босанско-херцеговачком муслиманском идентитету види се пре свега кроз политику ИЗ БиХ. У ГВИС-у (Гласник врховног исламског старјешинства) постоји рубрика „Из наше прошлости“. Сам наслов говори да се ради о баштини или прошлости босанско-херцеговачких муслимана. Један од прилога који се појавио у тој рубрици био је и опис пашиног конака који се налазио на Калемегданској тврђави у данашњем Бе-

8) *Став*, Нови Сад, 21.2.1992, стр. 21.

9) Милован Ђилас, Надежда Гађе, *Бошњак Адил Зулфикарпашић*, Бошњачки институт, Цирих, Накладни завод Глобус, 1994, стр. 37.

ограду, главном граду Србије. Основно питање, које би се могло поставити, било би: какве везе има конак паше, дакле султановог гувернера београдског пашалука, једне сасвим световне личности, са муслиманима као верском групом, јер ГВИС је верски часопис.¹⁰⁾

Протурски осећај је, што је посебно важно, веома развијен и код припадника младе генерације. Већ дуже време на утакмицама које играју екипе из Рашке области навијачи машу турским заставама, па чак и извикују слогане: „Ово је Турска“. И те слогане узвикују и на територији Србије где нема муслимана, када играју у гостима. Посебно је карактеристично да су то узвикивали у Крушевцу.¹¹⁾

Као крунски доказ колико се читав босанско-херцеговачки муслимански корпус веже за савремену Турску, дакле лаичку Турску где је религија одвојена од државе, види се из изјаве Златка Лагумџије, председника Социјалдемократске партије БиХ. Човека који је левичар, атеиста и не верује у ислам. Самим тим за њега би веза са Турском која је заснована на исламу требало да буде немислива. Али, није. И сам Лагумџија је у једном интервју изјавио: „Турска је и наш дом“.¹²⁾

У том смислу је посебно важно и да је свака веза са исламом у прошлости била везана за османски султанат, нарочито док је султан био и халиф. Дакле, босанско-херцеговачки муслимани воле Турску, јер их је она спојила са исламом. У мери у којој је Турска мање исламска, у тој мери је веза Босне са њом мања.

То је у својој Исламској декларацији рекао Алија Изетбеговић. Погледајмо само следећи цитат, па ће нам све бити јасно. „Примјер Турске и Јапана... ове двије земље пружале су слику врло сличних... земаља... Затим су слиједиле познате реформе у обје земље. Да би наставио живјети свој а не туђи живот, Јапан је покушао ујединити традиције и прогрес. За Турску су њени модернисти изабрали супротан смјер. Данас је Турска трећеразредна земља, а Јапан се попео у сам врх свјетских нација“.¹³⁾

Поред босанског ислама, као извора политичког поретка, веома је важан, а у много чему и важнији, албански ислам. Основно

10) Исто, 2/1989. стр. 208.

11) Директор лиге о инциденту у Крушевцу: Сигурно нећемо толерисати насиље <http://037ks.com/2014/04/direktor-lige-o-incidentu-u-krusevcu-sigurno-necemo-tolerisati-nasilje>.

12) Лагумџија: Турска је и наш дом, 29.10.2013. <http://www.trt.net.tr/bosanski/news/detail/bosna-i-hercegovina/101/lagumdija-turska-je-i-na-dom/24298> (Доступно 16.4.2015.).

13) Алија Изетбеговић. Исто, стр. 8.

питање, које би сваки заинтересовани читалац поставио, јесте: На основу чега закључујемо да је албански ислам као фактор политичког обликовања своје пастве важнији од босанског? Одговор на ово питање има два дела. Први је тај који се односи на број потенцијалних следбеника. Број босанско-херцеговачких муслимана заједно са муслиманима Србије и Црне Горе који говоре исти језик као и Босанци, према проценама има око 1.800.000.¹⁴⁾ За разлику од тога, Албанаца муслимана само на Косову има око 1.700.000.¹⁵⁾ Када томе додамо око 220.000 македонских Албанаца,¹⁶⁾ видимо да већ на територији бивше Југославије имамо више албанских муслимана него муслимана Словена.

Али, за разумевање укупног албанског фактора није могуће одвојити Албанце из бивше Југославије од Албанаца из њихове матичне земље Албаније. Дакле, у самој бившој Југославији Албанаца муслимана је више него муслимана Босанаца и Херцеговаца. А када томе додамо и муслимане из саме Албаније, ствар постаје још значајнија. У Албанији живи још око 1.800.000 муслимана. На основу тога видимо да је број муслимана Албанаца око 3.700.000. Значи да су више него два пута бројнији од БиХ муслимана. Ако је изјава Исмета Иненија да нема Турске без Босне тачна, онда би још тачнија била тврдња да нема Турске без Албанаца. Колики је значај Албанца за Турску види се из података да је у историји османског султаната било неколико десетина великих везира Албанаца. Ставро Скенди нам даје ту информацију. „Барем је тридесет Албанаца било на функцији великог везира. Веома рано, османска држава је сматрала да је за њу добро да повери управљање Албанијом пашама и беговима Албанцима.“¹⁷⁾ Њих је свакако било више него што је било Босанаца и Херцеговаца.¹⁸⁾

Други део одговора зашто је албански ислам важнији за проучавање утицаја ове религије на формирање политичког идентитета садржан је у чињеници да је ислам много видљивији код Албанаца него код босанско-херцеговачких муслимана.

14) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> (Доступно 17.4.2015.).

15) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> (Доступно 17.4.2015.).

16) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html> (Доступно 17.4.2015.).

17) Skendi Stavro, *The Albanian National Awakening*, Принстон, Њу Џерзи, 1967. стр. 21.

18) О исламу као суштини албанског сецесионизма објављен је фељтон у Политици још пре две деценије. Политика је имала тираж од више стотина хиљада примерака. Дакле, тај фељтон су видели сви. Али, ништа није вредело, до дана данашњег доминира теза о изразито антирелигиозној Великој Албанији. Погледати о томе Мирољуб Јевтић, Ислам у идеологији албанског национализма, *Политика*, 30.12.1998-14.1.1989.

Аутор ових редова може за почетак доказивања да наведе своје искуство из армије бивше Југославије коју су служили сви њени становници. Јединице су биле састављене на интернационалном принципу. Дакле, у свакој јединици морало је бити и хришћана и муслимана. И ту се одмах јасно видела разлика између албанских муслимана и муслимана БиХ. Албанци су много више него Босанци инсистирали да не једу свињско месо и да не пију алкохол. У ствари, аутор ових редова се не сећа ни једног Босанца који је одбијао свињетину, док су Албанци то одбијали у огромном броју. Ту чињеницу су потврђивали сви, и муслимани и немуслиманци. И сами босански муслимани су без икаквог зазора истицали већу приврженост Албанца поштовању исламских прописа.

Сва истраживања религиозности у бившој Југославији показивала су да је највећи проценат људи везаних за веру, био међу македонским Албанцима. Узмимо једно веома старо истраживање из 1972. године. Намерно узимамо ово истраживање јер је оно вршено у време посебне репресије према религиознима. И само они који су искрено веровали имали су снаге да кажу да су верници. При том истраживању у Доњем Пологу код Тетова у Македонији виде се следећи резултати. Они који номинално припадају муслиманској вери су изјавили да само 7,8% њих не верује у бога.¹⁹⁾ Упркос свим комунистичким забранама, 73,3% је редовно вршило верске обреде.²⁰⁾

Босански муслимани признају да су Албанци већи верници од њих. И то Албанци, којима као признатој секуларној нацији, ислам не треба за политичку промоцију. Говорећи о томе, поменути Адил Зулфикарпашић овако описује Албанце: „Они су наша браћа у вјери. Они су велики вјерници. Они су тако сачували структуру породице, да јесте права исламска породица“.²¹⁾ Или, рецимо, говорећи ко је више религиозан, председник СДА за Косово Нуман Балић вели: „Мислим да Косово има нешто већу исламску свијест (него остале средине) код сједења, понашања, сунет“.²²⁾

Ако је све тако, било би логично да се види да је ислам много више утицао на политички идентитет Албанаца него босанских муслимана. Али, никако није тако. Скоро нико у свету све до бли-

---

19) Стефан Костовски, *Религијата кај селското население во Долни Полог*, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 1972, стр. 81.

20) Исто.

21) *Arabia*, The Islamic World Review, Islamic press Agency office, Crown house, crownelane East Burnham. N. R Slough Buck, England, br. 32.

22) *Муслимански глас*, 12. јули 1991. Сарајево.

ских времена о Албанцима није говорио као о муслиманима, па чак ни сами муслимани их нису узимали као такве. Поставља се питање зашто је то тако? Одговор на то питање опет има два дела. Први је у чињеници да је све до скоро Албанијом владао режим Енвера Хоџе, који је државним актом забранио сваку религију. Посебно је важно да су и Албанци у бившој Југославији гледајући у Албанију као своју матицу формирали политичке покрете који су формално били организовани и идеолошки устројени као антиисламска албанска комунистичка партија. Али, то је било само површно. Свако ко би озбиљније загребао комунистичко одело налетео би одмах на исламско тело. Посебно значајно је у томе смислу је сведочење Западнака Хартмута Алберта који је био велики присталица албанске форме комунизма. Као такав посетио је Албанију и Албанце у Југославији. У Југославији је био дочекан од учитеља, дакле просветног радника и образованог човека, нормално Албанца са Косова, који је у причи деловао као фанатични атеиста и борац против ислама. Као добар домаћин одвео га је својој кући. И ту је Алберт доживео невероватно изненађење. У кући антимуслиманског активисте, затекао је оно о чему нам је горе говорио Адил Зулфикарпашић. Породица је била апсолутно исламски устројена. Градња куће, гардероба коју су укућани облачили, храна коју су јели, начин на који су се међусобно опходили, све је било апсолутно исламско. Жене су биле потпуно одвојене. Хартмут Алберт посебно истиче да је за њега, странца и атеисту, било немогуће да комуницира са било којом од жена из те албанске породице. Он је видео да је то класична муслиманска породица. Како је претходно дошао из Албаније где је ситуација била друкчија и где су све те ствари биле забрањене, дао је следеће објашњење. По њему, сва приврженост комунизму његовог домаћина, са стварним комунизмом нема никакве везе. Његов домаћин, закључује Хартмут Алберт, се тако понаша само зато што воли и следи Албанију као матицу. И као закључак наводи да све те марксистичко-лењинистичке партије са Косова и Македоније са комунизмом немају везе, већ су само пут до уједињења са Албанијом.²³⁾

Други део одговора на питање: зашто се занемарио утицај ислама на профилирање албанског политичког идентитета је садржан у албанској историји. За разлику од суседних народа, исламизација је код Албанаца захватила велики део народа. Албанци су се везали за султана, односно халифа, и били су му изразито верни. Из тога разлога када долази до буђења национализма и на-

23) *Studies on Kosova*, ed Arshi Pipa et Sami Repishti, Boulder east European monographs, Columbia university press, Њујорк, 1984.

ционалних покрета: Грка, Бугара и Срба и дизања устанака против османске власти, нема сличних дешавања међу Албанцима. Када је на Берлинском конгресу била покренута идеја да се Косово, Македонија и Чемерија доделе Бугарској, Србији и Грчкој, Албанци су слали петиције конгресу и западним дипломатама тражећи да остану под влашћу халифа кога су називали својим оцем.

Као доказ наводимо петицију коју су Албанци Тетова упутили амбасадору Француске у Истанбулу „...ми сматрамо немогућим да живимо под независном или аутономном администрацијом ако то није османска влада и не прихватамо да будемо било чији поданици осим директни поданици султана“.²⁴⁾ Због свега тога нема албанских устанака за стварање независне Албаније у односу на османски халифат. Стицајем околности, после пораза у Балканским ратовима, у којима су се Албанци борили као војска султана, Албанија постаје независна. Али зато што мора, а не зато што то албански муслимани желе. О томе Француз Клод Фарел пише: „Албанац је сачувао у односу на царство и халифа поштовање и дирљиву нежност детета... за мајку и дом који мора напустити... та Албанија која, пошто не може опет да постане Турска, одбија да буде италијанска, одбија да буде грчка и хоће да постане албанска“.²⁵⁾

Независност су желели само албански хришћани. Османска држава била је исламски халифат и као таква третирала је своје поданике на основу верске припадности. У таквој ситуацији хришћани су били дискриминисани и због тога су хтели да се ослободе османске власти. Али, они нису имали физичке могућности за то, јер су огромну већину њихових сународника чинили муслимани. Једини начин да се ослободе османске власти био је да за своју идеју придобију и муслимане Албанце. Угледајући се на Европу где се модерна нација градила око језичког јединства, хришћански интелектуалци су почели да шире сличну причу. На основу тога позивали су албанске муслимане да им се придруже и да се тако заједнички ослободе османске власти.

Али, исламски идентитет Албанаца био је веома јак. Тако да су муслимани одбијали да се прикључе албанским хришћанима у акцијама које је требало да отерају османски султанат из Албаније. Албански национализам који се зачео у првим деценијама 19. века, неколико десетина година није успео да привуче ниједног му-

24) *La Ligue Albanaise de Prizren 1878-1881, Documents 1*, Academie des Sciences da la RPS D'Albanie, Institut d' Histoire, Tirana, 1988, str. 21.

25) Dukagjin Zadeh Basri Bey, *L'Albanie independent et l'empire khalifal ottoman*, Париз, 1920. стр. II и XIII.

слимана. Као доказ да је то тачно наводимо податак да се ниједан утицајни муслиман припадник ханефитског мезхеба доминантног у османском султанату није придружио овом покрету. А ханефити су огромна већина албанских муслимана. Тек неколико деценија касније покрету који говори о албанизму се придружују браћа Фрашери.²⁶⁾ Браћа Фрашер били су припадници дервишког реда бектешија. А за бектешије улема ханефитског мезхеба, понекад, сматра се да су напустили ислам. Јер практикују многе неисламске ствари, као нпр. пијење вина.

Као резултат тога, није било масовног покрета Албанаца све три вере за стварање албанске националне државе. Чак ни хришћани чији су следбеници стварали ову идеологију нису били за то. Православни су тада били за уједињење са Грчком, а римокатолици би хтели неку своју малу римокатоличку Албанију.²⁷⁾

Али, суочени са могућношћу да буду подељени од суседа после Балканских ратова, прихватају причу о националној Албанији у којој религија није важна већ се јединство базира на језику. Тако настаје албански националистички дискурс. Значи, формира се прича о секуларном албанском национализму. Он је између два рата нерелигиозан али није против религије. А после Другог светског рата постаје изразито антирелигиозан, самим тим и анти-исламски.

Тај национализам је постао антиисламски и антирелигиозан уопште, јер су комунистички властодршци видели да су религијски утицаји толико јаки да Албанци имају три политичка идентитета заснована на вери. Дакле, постоји исламски, православни, римокатолички па чак и бектешијски политички идентитет. Сваки од ових идентитета је толико јак да води цепању формално постојеће нације и само зато религија је укинута.

Али, религијски политички идентитети су наставили да постоје. Они нису били видљиви на површини. Међутим, свако ко би мало загребао могао је одмах да их осети. Како су муслимани у сваком делу албанског националног корпуса били већина, дакле и у самој Албанији и у бившој Југославији, исламски политички идентитет се осећао и био видљив за сваког ко је хтео да га види. У Југославији и у осталом немуслиманском свету та је чињеница била недовољно видљива.

---

26) Погледати о томе у Arben Puto, Stefanaq Pollo, *Histoire d'Albanie d'origines a nos jours*, Roanne, 1974.

27) Koka Viron, L'ideologie reactionaire du clerge dans l'annes 30 du 20 sciecle, *Studia Albanica*, br. 1/1969. Tirana.

Исламски политички идентитет се испољавао на Косову кроз две форме. Прва је била политика владајуће комунистичке партије, а друга је била видљива кроз деловање сецесионистичких политичких покрета Албанаца. Исламски политички идентитет код владајуће комунистичке албанске врхушке се осећао тако што је владајућа комунистичка партија, званично атеистичка, користила ислам за ширење албанске идеје. Тако је уз дозволу комунистичких власти, нормално контролисаној, Исламској верској заједници веома лако додељивано право да гради верске објекте и да тако шири исламски карактер средине. Јер су џамије од сваког доживљаване као албанска култура, чак и када су формално били атеисти. Или, на пример, дешавало се да локални комунистички функционери истовремено буду и функционери локалне исламске заједнице, какав је случај у селу Бозовце, општина Тетово.²⁸⁾ За такве ствари би, рецимо у Београду, комунисти одмах били истерани из партије. А међу Албанцима се то толерисало. Истовремено, албанске сецесионистичке политичке партије које су формално следиле атеистичку идеологију, уживале су подршку исламске заједнице. Ови комунисти никада нису као у Албанији нападали ислам. Међу осуђеним припадницима тих сецесионистичких организација су се појављивали и активни верски службеници. Што је било изненађење за оне који су формално доживљавали те покрете као антирелигиозне због слике која је долазила из Албаније.

Све се променило са рушењем комунизма у Албанији и распадом Југославије. Политички покрет који је преузео вођство Албанаца, ДСК (Демократски савез Косова), је одмах по свом формирању променио идеологију и говор. Постали су либерални покрет који је истакао велики значај верских права. ДСК се од почетка ослонио на ИЗ (Исламска заједница) Косова. ДСК је као главни циљ поставила – отцепљење Косова од Србије. Због тога су му српске власти ометале рад. Тада је поглавар ИЗ Реџеп Боја дао ДСК-у просторије медресе за одржавање конгреса.²⁹⁾ Муфтија Реџеп Боја је сво време седео у првом реду на централном месту између конгресних делегата. Реџеп Боја је сада амбасадор Косова у Саудијској Арабији.³⁰⁾ Колико је ДСК доживљена као политички покрет који свој идентитет базира на исламу и османској прошлости, видело се из податка да је 90% косовских Турака изразило жељу да живи у независној републици Косово.³¹⁾ Посебно важан податак који пока-

28) Ничу дивље џамије, *Политика Експрес*, Београд, 21.2.1987, стр. 7.

29) *Вечерње Новости*, Београд, 6.5.1991, стр. 5.

30) <http://www.mfa-ks.net/?page=3,49> (Доступно 18.4.2015.).

31) *Борба*, Београд, 25 и 26.7.1992, стр. 4.

зује колико је ислам уједињујући чинилац у стварању политичког идентитета муслимана били су први вишестраначки избори у Републици Србији 1990. године. Тада се за председника Србије кандидовао један од најистакнутијих политичара српских муслимана, Сулејман Угљанин. Албански бирачи из општине Бујановац који нису имали свога кандидата, дали су Угљанину 5.598 гласова.³²⁾

Све то је кулминирало после 1999. године када су НАТО трупе протерале српску власт са Косова. Као резултат, проглашена је косовска независност. Са признањем независности Косова, ислам је још више показао да је он основ политичког идентитета. Рат који је на Косову беснео 1999. године донео је једну нову реалност. У борби косовских Албанаца за осамостаљивање од Србије активно учешће узеле су и многе исламске земље. Бројне резолуције Организације исламске сарадње (ОИС) су донете у томе смислу. Ова организација је питање косовске независности ставила у своју агенду и веома се интензивно борила за њу, а сада се бори за учвршћивање ислама као основа политичког идентитета Косова.³³⁾

Албанија је већ постала чланица ОИС и тиме потврдила да је исламска земља упркос секуларном облику политичког уређења.³⁴⁾ Косово, због политике према Западу, није члан и нема ни статус посматрача. Али, његови високи представници присуствују састанцима ОИС. Тако је нпр. Бујар Букоши, председник тада непризнате косовске владе, 1994. године присуствовао министарском састанку ОИС у Казабланки.³⁵⁾

Оно што је веома важно за разумевање утицаја ислама на политички идентитет косовских Албанаца јесте чињеница која се види и у Босни. На стари исламски политички идентитет, који је био доминантан међу Албанцима до краја Другог светског рата, скоро искључив утицај имала је Турска. Бити муслиман на Косову је до тада практично значило бити барем потенцијални Турчин. Дакле, Турска је била резервна домовина. Није то била Албанија, што је посебан куриозитет. Видело се то нарочито између два светска рата. Мада је тада постојала независна Албанија и мада је у њој практиковање ислама било сасвим легитимно и нормално, Албанци са Косова су више волели Турску него Албанију. Посебно је значајно да је тада Турска због кемалистичких реформи изгубила онај значај који је имала док је на њеном челу био халиф. Албански отац, како су га звали.

32) *Вечерње Новости*, Београд, 12.12.1990, стр. 4.

33) *Bulletin d'Information IRCICA*, Istanbul. No. 55, 2001, pp. 5.

34) <http://www.oic-oci.org/oicv2/states> (Доступно 18.4.2015.).

35) *Дневник*, Нови Сад, 18.12.1994, стр. 3

Упркос томе, Албанци, који су се исељавали из краљевине Југославије, су у огромном броју бирали Турску а не Албанију. Врло је занимљиво да после Другог светског рата, када се уводи школовање на националним језицима, родитељи деце из муслиманских села у Македонији траже да им се пошаље учитељ који ће их образовати на турском. А, кад учитељ Турчин дође, бивао је изненађен видевши да његови ученици не знају ни реч турског и да су у ствари Албанци.³⁶⁾

Све се то почело мењати после Другог светског рата. Тада се талентованији свршеници средњих исламских верских школа почињу упућивати, као и Босанци, на даље школовање у арапске земље. Између осталог, доскорашњи поглавар ИЗ Косова Реџеп Боја је као дечак отишао у Саудијску Арабију и тамо је завршио све школе од средње до доктората.³⁷⁾ Добри познаваоци његове биографије кажу да се толико саудизовао, да је скоро заборавио матерњи албански језик.

Са повратком ових хоџа из Арабије, Истанбул и Турска постају много мање интересантни. Тако почиње да јача арапски утицај међу хоџама а самим тим међу муслиманима. То јачање иде на штету Турске која се више не доживљава као некад. Са ратом који је избио 1999. године, међу косовске Албанце и Албанце почињу све више да се шире вахабити.

Какве то димензије има најбоље се види уз текста албанског исламског коментатора Зекерије Идризија. Он каже: „Дуго сам оклевао да дотакнем феномен нашег албанског вахабизма и вахабита (ако се они уопште могу назвати Албанцима) који су у последњих двадесет година пустили корене у илирско-албанским дарданским земљама. Оклевао сам јер сам мислио да Вашингтон и Буш воде рачуна о том проблему... Али феномен вахабизма је задобио алармирајуће размере у свим албанским земљама и у албанској дијаспори на Западу. Видљиви су свуда са њиховим ексцентричним дугим брадама, азијском гардеробом и вулгарним речником.“³⁸⁾

За сам крај текста може се закључити да ислам примарно утиче на политички идентитет и босанских и албанских муслимана. Али, да форма у којој ће се тај идентитет испољити зависи од тога која ће од двеју тенденција које се сада боре за утицај преовла-

36) *Свеске*, Сарајево, бр. 15/1986.

37) <http://www.ambasada-ks.net/sa/?page=2,20> (Доступно 18.4.2015.).

38) Zekeria Idrizi, Danger! 'Wahhabis' on the march in the Albanian lands, *Koha Ditore*, 15.12.2005. <http://www.islamicpluralism.org/896/danger-wahhabis-on-the-march-in-the-albanian-lands> (Доступно 18.4.2015.).

дати. Вахабитска или ханефитска, захваљујући којој су и Албанци и БиХ муслимани постали следбеници ислама.

ЛИТЕРАТУРА

- Arabia*, The Islamic World Review, Islamic press Agency office, Crown house, crownlane East Burnham, N. R Slough Buck, England.
- Bulletin d'Information IRCICA*, Istanbul, No. 55, 2001.
- Viron Koka, "L'ideologie reactionnaire du clerge dans l'annes 30 du 20 sciecle", *Studia Albanica*, No. 1, 1969.
- Dukagjin Zadeh Basri Bey, *L'Albanie independent et l'empire khalifal ottoman*, Paris, 1920.
- Ћилас Миловани Гаће Надежда, *Бошњак Адил Зулфикарнашић*, Бошњачки институт, Цирих, Накладни завод Глобус, 1994.
- Изетбеговић Алија, *Исламска декларација*, Сарајево, 1990.
- Јевтић Мирољуб, *Политикологија религије*, Београд, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, 2009.
- Jevtic Miroljub, "Political science and Religion", *Politics and Religion Journal (PRJ)*, No.1, Vol. 1, 2007.
- Jevtic Miroljub, "Word of Editor in Chief", *Politics and Religion Journal (PRJ)*, No. 2, Vol. 8, 2014.
- Јевтић Мирољуб, Ислам у идеологији албанског национализма, *Политика*, 30.12.1998-14.1.1989.
- Костовски Стефан, *Религијата кај селското население во Долни Полог*, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 1972.
- La Ligue Albanaise de Prizren 1878-1881, Documents 1*, Academie des Sciences da la RPS D'Albanie, Institut d' Histoire, Tirana, 1988.
- Лагић Џемалудаин, "Политичка димензија ислама", *Таквим*, 1417/18, 1997.
- Препород*, исламске информативне новине, издавач Мешихат Исламске заједнице БиХ.
- Пуриватра Атиф, Имамовић Мустафа и Махмутџехајић Русмир, *Муслимани и бошњаџитво*, Библиотека Кључанин, Сарајево, 1991.
- ГВИС*, No. 5, 1987
- Puto Arben and Pollo Stefanaq, *Histoire d'Albanie d'origines a nos jours*, Roanne, 1974.
- Skendi Stavro, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Prinстон, New Yersey, 1967.
- Селам*, Ревија за културу, науку и вјеру, Призрен, Исламска заједница Косова, No. 10, 1997.
- Studies on Kosova*, ed Arshi Pipa et Sami Repishti, Boulder east European monographs, Columbia university press, New York, 1984.

Новине

Став, Нови Сад.

Муслимански глас, Сарајево.

Политика Експрес, Београд.

Вечерње Новости, Београд.

Борба, Београд.

Свеске, Сарајево.

Електронски извори

Бранко Пејовић, „Љубав је изнад вере, а браћа су заувек заједно“, *Политика*, Београд, <http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Ljubav-je-iznad-vere-a-braca-su-zauvek-zajedno.sr.html>.

„Директор лиге о инциденту у Крушевцу: Сигурно нећемо толерисати насиље“, <http://037ks.com/2014/04/direktor-lige-o-incidentu-u-krusevcu-sigurno-necemo-tolerisati-nasilje>.

„Лагумџија: Турска је и наш дом“, <http://www.trt.net.tr/bosanski/news/detail/bosna-i-hercegovina/101/lagumdija-turska-je-i-na-dom/24298>.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.

<http://www.mfa-ks.net/?page=3,49>.

<http://www.oic-oci.org/oicv2/states>.

<http://www.ambasada-ks.net/sa/?page=2,20>.

Miroljub Jevtic

ISLAM AS A FACTOR OF POLITICAL IDENTITIES IN FORMER YUGOSLAVIA

Resume

Downfall of Yugoslavia is caused by many different factors and religious diversity within the state was surely one of them. Three dominant religious denominations – Orthodoxy, Roman Catholicism and Islam – had its own political conceptions. Due to the differences between these political conceptions, the idea of Yugoslavian state was difficult to maintain. This state should never have been created in the first place. Serbian political elite made a mistake by supporting this idea. Yugoslavia was created by the political will of Serbian intellectual elite, who did not realize the importance of religion for creating a state identity. They supported the idea of the state which is based in the same ethnical base of the people and the same language by completely disregarding the importance of religious identities. Historical experience showed that this was a big mistake. Politology of religion, as one of the

youngest political sciences disciplines, therefore represents a key for understanding and explaining of these mistakes.

One of the three mentioned identities in Yugoslavia, after its creation in 1918, was Islamic one. After the victory in the WWI, Kingdom of Serbia spanned its territory by creation of Kingdom of Yugoslavia. Even though Bosnian Muslims, Croats and Slovenians were parts of defeated Austro-Hungarian Empire, Serbia did not punish them, but rather it decided to change the name of the state and name it Yugoslavia with a hope that they will integrated.

Serbian intellectuals and government hoped that Muslims will forget their religious identity and Islam, integrating them in the state with other people based in the same language. They made a huge mistake not realizing that by converting to Islam, people also accepted Islamic political views. One of the most important political goals for Muslims is the need to live in a state which is based on Islamic principles, such was Ottoman Empire. They liked that state and considered it as their own. For them, Ottoman Empire was caliphate and sultan/caliph was the one who had the legitimate power to rule. Muslims did not want Yugoslavia. They wanted to stay a part of Ottoman caliphate.

However, this idea became impossible when the caliphate was dismissed. But Muslims kept that idea, hoping that someday caliphate will come to power again. This can be seen from the Constitution of the Islamic Community of Kingdom of Yugoslavia which states that, if the caliphate is going to be reestablished, menshura to their reis-ul-ulama shall be issued by the caliph himself. Faced with the impossibility to live in a state with Turks and other Muslims, they tried to preserve their identity and to rebuild and strengthen Islamic political ideals. Surely, Islamic state is one of the most important one.

It is important to mention that there is a difference between Bosnian and Albanian Muslims. This difference is based in a fact that idea of Islamic state is not the same in these two groups. It was logical to presume that the idea of Islamic state is more developed in the area where the religious identity was stronger. All analyses showed that Albanian Muslims were more dedicated to Islam than the Bosnian one. Due to that, it was expected that idea of Islamic state should be stronger within Albanian Muslims. However, it was quite different. Idea of Islamic state was more developed within Bosnian Muslims. Reason why is rather simple – Bosnian Muslims had only one factor which make them different from Orthodox and Rome Catholics. This is Islam and ottoman past. They have the same language and even though they lived in mixed environment, it did not influence the disappearing of Islam. According to this, when they wanted to develop specific life, they have

only this based on the common history with today's Turkey. And that common history is caliphate, and Islamic state. That is why all political movements founded within Bosnian Muslims had the idea of reestablishment of the Islamic state. Despite the fact that this idea was a weak one, it was still the only one. Therefore, the only possible reason for Bosnian Muslims to leave Yugoslavia was based in their Islamic identity.

Albanians tell a different story. Firstly, they speak different language. Secondly, one third of Albanians in Albania are Christians and they did not like Ottoman rule and considered it as unfriendly. They wanted to free themselves. On the other hand, Albanian Muslims liked Ottoman rule. It is a historical fact that around 30 Grand Viziers were Albanians. After the fall of Ottoman Empire, Christians from Albania developed an idea of secular Albanian nation based in the same language. Their intention was to cut off the connections between Albanian Muslims and Turks. However, they failed till 1918. A.D. After the WWI, an idea of a secular Albania came to the first place. But we should have in mind that Muslim Albanians considered this idea as based in Islam and Ottoman past too. Even though they used a secular nation in their discourse, they were thinking on the Islamic principles and ideals. If we take a look in the language, we can see this is true. Albanian is quite different than Turkish, but many Albanians declared Turkish as their native language in the censuses, and decided to study Turkish instead of Albanian in the schools. Furthermore, many Albanians moved to Turkey.

All stated above led to a powerful political movements which culminated with the independence of Bosnia and Kosovo, federalization of Macedonia and idea of making a movement in Raska region in south Serbia which would gain independence from Serbia and unite with Bosnia.

Key words: former Yugoslavia, Islam, politics, islamization, politology of religion

---

* Овај рад је примљен 08. маја 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2015. године.